

ТМГ. XXXVII	Бр. 4	Стр. 1507-1526	Ниш	октобар - децембар	2013.
-------------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 343.222:17.021.1

Оригиналан научни рад

Примљено: 25. 10. 2012.

Ревидирана верзија: 05. 11. 2012.

Одобрено за штампу: 22. 11. 2013.

Часлав Д. Копривица  
 Универзитет у Београду  
 Факултет политичких наука  
 Београд

## ОГЛЕД О ИЗВОРИМА И НЕКИМ АСПЕКТИМА ОДГОВОРНОСТИ\*

### Апстракт

У овом тексту истражујемо поријекло и смисао човјековог „бивања одговорним“, полазећи од разумијевања његовог бића и темељне ситуације његове егзистенције. Кључна дистинкција која се ту уводи, јесте она између опште и начелне подобности за одговорност (коју смо назвали „одговорност“), која проистиче из саме чињености човјекове освијешћености последица сопственог чињења, на једној страни, и наступања околности када се из фактичке учињености – скривљености, изводи човјекова реална одговорност, на другој. На другом мјесту, човјек је, у „идеалном“ случају, одговоран због укупности намјере, свјесности намјераваога, односно учињенога, те поступања и исхода који из тога настаје, иако постоје ситуације, када одговорност – скривљеност, наступа и изостанком неких од ових момената, када и квалификација одговорности постаје другачија у односу на поменути случај.

**Кључне речи:** одговорност, етика, антропологија, прáво, кривица, коначност

## AN ESSAY ON ORIGINS AND SOME ASPECTS OF ACCOUNTABILITY

### Abstract

This paper discusses the origin and the sense of the human concept of “being accountable”, beginning with the understanding of human beings as such and of the fun-

---

caslav.koprivica@fpn.bg.ac.rs

\* Ова студија резултат је ауторовог рада на пројекту *Историја српске философије* (ев. бр. 179064), Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за 2013

damental situation of their existence. The key distinction which is introduced is that between a general capability for accountability (for which I used the term “accountability/itiness”), which, on the one hand, stems from a person’s awareness of their being and the consequences of their actions, and on the other hand, stems from the circumstances when a person’s real accountability/guilt is derived from the actual performance of an action. Furthermore, a human, in the “ideal” case, is accountable due to the totality of his intention and the awareness of the intent, the deed, the action, and the resulting outcome, although there are also possible situations when accountability/guilt arise even in the absence of some of these aspects and when the qualification of the accountability changes in relation to a given situation.

**Key words:** accountability, ethics, anthropology, justice, guilt, finiteness

### НОСИЛАЦ ОДГОВОРНОСТИ И ЊЕНА ПРИРОДА

Ко је одговоран, тачније: ко може бити одговоран? Човјек, наравно, и то зато што је човјек, тј. зато што има, или би требало да има, свијест о ономе што чини. Простор човјекове одговорности, уопштено, јесте простор његове слободе, а човјек, као мислећи, и као – требало би – свјестан стварне повезаности онога што настаје из његовог чињења и своје особе, не може никада бити скроз неслободан, па стога и никада не може бити скроз неодговоран, тј. унапријед лишен било каквог терећења одговорношћу. Човјеку у случају спољње неслободе (дакле, неслободе у дјеловању) много тога може бити ускраћено, али никада и све оно што га, између осталог, квалификује као одговорнога. Наиме, све док има могућност да мисли, жели, а евентуално и говори, да исказује оно прво, он самим тим нешто и даље, може да (покушава да) чини – остављајући по страни чињеницу да и само изговарање нечега често јесте чин – због чега је већ самим тиме, неизбежно, подобан за одговорност.

Супротна тврдња може се, међутим, наћи код Ингардена [Roman Ingarden]:

„Може (али не мора) постојати ситуација у којој човјек, упркос својем личном бићу – не располаже *баш никаквим* „сопственим“ одлукама и чиновима, тако да је он, слједствено, посве неслободан“ (Ingarden, 1970, p. 20).

Пошто је, према схватању истога аутора, „починилац за чин који је извршио и за његов исход одговоран тада и само тада када је он његов *сопствени*“ (Ingarden, 1970, pp. 16–17), из овога слиједи да постоје ситуације у којима човјек може бити лишен било какве одговорности. Међутим, човјекова слобода не исцрпљује се само у сло-

боди дјеловања већ постоји и слобода воље, односно *слобода помишљања*, тј. слобода по помишљању. Уосталом, и слобода дјеловања извире из слободе (из) мишљења. Ако је, хипотетички, доведен у ситуацију крајње принуде и немогућности спровођења било каквог чина који би му се с правом морао приписати као његов, „сопствени“, то он, ипак, и даље има могућност да одбија да учини, а на крају евентуално и да уопште не учини оно што траже они који га на нешто принуђују. Ако, напротив, то учини, он је, без обзира на изузетну тежину ситуације у којој је био, те без обзира и на мноштво олакшавајућих околности – ако не у моралном или позитивноправном (под условом да из учињеног у конкретном случају уопште може да проишаје неко кривичноправно терећење), а фактичком смислу – и за то *одговоран*, тиме што је био свјесни, без обзира колико принуђени, извршилац радње из које су настале неповољне посљедице. Дакле, чак и ако олакшавајуће околности увелико утичу на умањења терета његове моралне одговорности, он је, према самој својој учињености која је донијела лоше посљедице – фактички, дакле неизбјежно, одговоран. Наравно, ако је човјек био изричито уцијењен, тако што му се претило да ће му се у случају неиспуњења захтева десити нешто што је за њега морално и емотивно неприхватљиво (нпр. пријетња животом његовог дјетета), тада је једва могуће смислено га теретити за тако нешто. Но, ако човјек може бити извињен од одговорности за овај или онај изнуђени чин, то не значи да је он због тога што се нашао у стању неподношљиве принуде, унапријед и док траје такво стање ослобођен одговорности у било каквом смислу.

Човјек који је доведен у „нељудске“ услове да би се од њега нешто изнудило, има (моралну) *дужност* да онима који га уцењују и присиљавају – не само пружи него и пружа отпор, све док је и колико је то у таквим условима могуће очекивати и тражити. Отпор се у таквој ситуацији може пружати само хтијењем које потиче из слободе воље, и које показује снагу да истраје у својем непристајању. Поступајући тако он показује уважавање према ономе достојанствено људскоме у себи, које је угрожено и налази се у тешком искушењу, управо самом ситуацијом у којој се тај човјек нашао. Уважавање према том врједносном људском у себи од њега је обавезно захтијевано – уколико је он човјек. Осим тога, ако се неки човјек у тој ситуацији нашао скупа са неким другим људима, тада његово непружање отпора (вољом), или клонуће, може бити и лош знак сапатницима, може их поколебати у њиховом отпору, тако да сваки појединац, одустанком од личног отпора, под одређеним околностима може бити сматран саодговорним за слабљење отпора својих другова, а тиме и за њихову евентуалну издају (ако се налазе у таквој позицији) или,

пак, физичку пропаст.<sup>1</sup> Затим, ако одговорност узмемо у неком ширем смислу, попуштање у *отпору неповиновањем* – чак и када у тој ситуацији нема никаквих сапатника који, хтјели - не хтјели, самим својим понашањем, држањем, једни другима дају добар, односно лош *примјер* – тј. непружањем отпора, или престанком његовог давања, човјек, који је у тој ситуацији, разумије се, и жртва, и тада може бити сматран одговорним.

Због тога је, на концу, недозвољено рећи: „То је граница на којој човјек више није одговоран ни за шта што су у њему и са њиме дешава, за оно што он (само привидно) чини или трпи“ (Ingarden, 1970, р. 21), јер из самога свјесног *односа* према својој ситуацији (док год га има!), према својој патњи и према њеним, сопственим недупирањем *допуштеним* посљедицама – опет проистиче нова (над)одговорност, као што – како ћемо касније видјети – постоји одговорност која произлази из самога односа према својој фактичкој одговорности за нешто (не)учињено. Одговорност, дакле, није само *стање* које проистиче из чина, радње, него је и оно што може да проистекне и из свјеснога (или макар одворносно зарачунљивога) *одношења* према ономе одговорносно релевантнومه. Због тога се, у неком ширем смислу, и однос, став могу сматрати својеврсним „чињењем“, а то, разумије се, за собом повлачи одређени тип подобности за одговорности.

Да бисмо питање одговорности могли надаље боље да освијетлимо, послужимо се аристотеловском схемом посматрања човјека као „међубивајућег“, смјештеног између животиње и бога. Када је ријеч о животињама, ствар дјелује прилично јасно, будући да се претпоставља да оне немају (макар не довољно јасну) *свијест* о посљедицама својих поступака, тако да су оне, према дефиницији, лишене одговорности. Оне не могу да *одговарају* за своје поступке – а „одговорати“ овдје значи: моћи себе вербално бранити због учињенога – било пред (неформалним) „судом“ окружења, заједнице, било пред судом као установом, било пред својом „судом савјести“. Оне евентуално, од стране човјека, могу бити „кажњене“ за оно што су проузроковале (не и учиниле!) – уколико човјек процијени да је то цјелисходно и да нема јамстава да животиња то у будућности неће поновити. То што се животиња у одмјеравању „казне“ појављује само као објект који себе не може да заступа и брани, нити она уопште може да *закључи* да је за нешто крива (мада искуствено може да осјети када њено људско окружење због нечега жели да јој науди), јасно подвлачи то да се она налази изван сваког хоризонта одговорности.

<sup>1</sup> Иако смрт често наступа као посљедица дуготрајнога држања човјека у нељудским условима – чак и када није била намјеравана – човјек има много већих изгледа да преживи и у таквим условима само ако покаже снагу воље и издржавање.

Како стоји ствар са Богом? Да ли је он одговоран? Ако претпоставимо да Богу, као што се вјерује у хришћанству, припадају природи („предикати“) свемоћи и свезнања, тада је одговор који се на први поглед дâ наслутити, ипак, амбивалентан. Као прво, будући да има *апсолутну* „свијест“, Бог мора да има и томе сразмјерну извјесност о посљедицама, вриједности и смислу својих (могућих) чинова. Исто тако, сходно својем, хришћански одређеном, појму, незамисливо је да би се Бог могао поставити „неодговорно“ према ономе што чини или што може да чини. Ипак, одговорност, као *искуство сношења посљедица за своје чинове*, у свијести починиоца заправо и несумњиво се појављује тек када учинилац схвати да је погријешно, да се та грешка надаље везује за њега, његову особу, тако да му надаље *фактички* оптерећује биће.

Бог је, као свемогући и свезнајући, непогрјешив, Он стога не може стећи овакву накнадну перспективу учињене грешке и кајања. Његова, према хипотези, изразита и ненадмашна свијест о посљедицама сопствених чинова чини га у начелу „најодговорноснијим“, али га његова непогрјешивост чува од искуства грешке којим се њен починилац, да тако кажемо, *фактички иницира за могућност одговорности*. У неку руку, због, претпостављене, изразите свјесности, Бог јесте оличење (само)одговорности, он утолико чак, између осталог, и *јесте* сама, највиша самоодговорност, која се, узгред буди речено, може схватити као недостижни идеал људске самоодговорности. Међутим, он се никада није суочио са посљедицама својих чинова који би били нешто друго од онога што је хтио, и друго од онога што јесте његова добра, за гријехом неспојива суштина.

Човјекова подобност за фактичку одговорност проистиче из његове *коначности* (било да је схватамо на хришћански начин – као коначност Божје творевине, *ens creatum*, било на атеистичко-егзистенцијалистички), чиме су обухваћени његова унутарсвјетовност, ограниченост, оптерећеност слабостима, тежњама, интересима, пролазност, подложност заблудама, итд. Напротив, код Бога, схваћеног на хришћански<sup>2</sup> начин, то није случај, не зато што је он „неодговоран“ већ зато што га његова свемоћ, свезнање и доброт чувају од могућности грешке и упадања у ситуацију сношења конкретне одговорности за учињено. Међутим, код њега постоји *подобност за одговорност*, и то чак у еминентном смислу. Она Богу припада због његове свемоћи која је – уз додатну саусловљеност љубављу, као његовом онтичком одликом – преточена у стваралачки порив за стварањем свијета, из чега настаје и Божја одговорност за створено,

<sup>2</sup> Иначе, питање стварног постојања (оваквога) Бога, односно (оваквих) анђела, посве је неважно, јер они, као идеално-гранични појмови, овдје служе за разумијевање природе човјекове одговорности.

као оно што је од њега учињено. Његово биће није унутарсвјетско и ситуативно већ је, напротив, надсвјетско, надстварно и надситуативно. Њега никакве (спољашње) околности не условљавају будући да су једине „околности“ која га одређују суштински природи његовога бића – у које, између осталих, спадају свезнање, свемоћ, вјечност и љубав. Њему стога само његово биће не допушта да погријеши, да буде заведен слабошћу, да око нечега буде у заблуди, да нешто, што треба, жели, али да то не може, итд. Због тога Бог никада не може бити фактички, по својем чину, одговоран, односно не може постати фактички крив.

Свијест о фактичкој везаности за сопствено биће последица властитих чинова јесте потребан, али не и довољан услов за појаву *свијести* (о) одговорности. Потенцијално, сваки тип (хуманих) актера има предиспозицију за одговорност уколико носи ову априорну свијест о повезаности својег евентуалног чина и својег бића. При томе, људи који се одликују изричитом и израженом свијешћу (о) одговорности, а то је заправо свијест о сопственој свагдашњој подобности за одговорност, они који се у хоризонту окружења свакодневно називају „одговорнима“, по правилу већ унапријед пазе да не ураде, или пропусте да ураде, нешто што би их учинило кривима, односно „одговорнима“ – али сада већ не у априорно-формалном него у апостериорно-фактичком, „материјалном“ смислу. Међутим, најкасније од тренутка када се у нечему погријеши, и тиме заправо *огријеши о моралну норму*, човјек, без обзира на (не)развијеност свијести о својој априорној одговорности<sup>3</sup> као човјека, мора да стекне недвосмислен и неупоредив осјећај за то, дакле осјећај за то шта у ствари значи бити реално одговоран. То ће рећи да тек онај ко је *једном* погријешио и суочио се, макар „пред собом“, са последицама тога – било да га заједница за то терети, било неки други човјек, било, у крајњем, само властита савјест – заправо и изричито освјешћује чињеницу својег *свагдашњег обитавања у пољу одговорности*.

Да разјаснимо. Човјек је као човјек самим тиме увијек већ подобан за одговорност, може да буде крив, и да сноси одговорност, тако да је она један од конститутивних атрибута човјештва, што је уједно претпоставка за то да сваки појединачни човјек може бити у форми конкретне *особе*, а не, напротив, само јединке, као што је случај са животињама. Дакле, човјекова особност тијесно је везана са

<sup>3</sup> Иако је и ова дистинкција вјероватно недовољна, како због преплитања разних равни феномена одговорности, тако и због близине овога облику ријечи *одговорност*, идеја овог неологизма јесте разликовање општељудске подобности за постајање стварно одговорним, и феномена наступања стварне одговорности која стоји у вези са кривицом. Ова разлика семантички прати дистинктивни семантички пар њемачких облика *Verantwortung* и *Verantwortlichkeit*.

његовом одговорносношћу. Само на основу те околности човјек, након огрјешења о моралну норму, под условима који су довољни да га квалификују као неког ко није недужан, може да *понесе* одговорност, да буде *позван* на њу, и да је, коначно, у виду подвргавања санкцији – *сноси*.<sup>4</sup> Могућност бивања одговорним у другом од горе назначених смислова одговорности настаје из тога што је одговорност епифеномен саме *conditio humana*, човјековог живљења, као личног *вођења* своје егзистенције, тако да је свака конкретна ситуација у којој се стиче, активира, освјешћује нека конкретна одговорност заправо само конкретно *опримјерење* одговорносношћу увијек већ прожете свагдашње ситуације људскога бивања. Бити човјек значи, дакле, стално се налазити у ситуацији која је одговорносно релеватна. На трећем мјесту, човјек, посједујући априорну свијест о својој одговорности, а затим имајући и евентуално искуство своје стварне одговорности за нешто што је учинио, и, коначно, нарочито ако има изразито развијену моралну свијест, може да дјелује одговорно – пројављујући тиме висок степен одговорносне свијести, тј. свијести (о сопственој) одговорности. Но, људи који имају повишен осјећај за одговорност су ту своју свагдашњу одговорност не само, да тако кажемо, примили к знању – јер то је случај, или би требало да буде, код сваког (довољно) свјесног људског бивајућег – већ су они ту чињеницу, условно речено, „примили к срцу“, чинећи је предметом наглашене освијешћености и „будности“, а тиме надаље и дјелом својег хабитуса.

Таква особа није она која води рачуна превасходно о томе да не дође у ситуацију у којој би могла испасти крива, тј. у којој би могла да сноси одговорност. Штавише, особа која избјегава преузимање дужности, обавеза, из чега аутоматски произлази нека врсте и степен одговорности, особа која у неочекиваним ситуацијама избјегава да дјелује – из страха од своје могуће реалне одговорности (у другом од малочас побројаних смислова тог појма), прије може представљати један од образаца човјека који поступа неодговорно. Наиме, он из страха од одговорности може пропустити да учини нешто што је реално био у позицији да учини и што је требало да учини – да је имао истинску свијест (о) одговорности – али чије нечињење га, опет, не чини реално одговорним у оном смислу у којем конкретна одговорност проистиче из пропуштања да се нешто учини. Свијест о постојању могућности постајања стварно одговорним, на коју се реагује системским избјегавањем њеног преузимања, колико

<sup>4</sup> „Неодговорно дјеловати може само онај ко има неке одговорности“ (Јонас, 1990, стр. 135). Но, додали бисмо, важи и обратно: неко може „одговорати“ за нешто за шта је, било уопштено, „људски“, било посебно, „професионално“, већ „био одговоран“.

год је то могуће – из страха од грешке, односно од реалне одговорности – вјероватно указује на недовољно развијену моралну свијест код конкретног човјека. Избјегавање одговорности може се објаснити страхом *за себе*, док човјек изразите моралне свијести преузима одговорности – чак понекад и када, рационално гледано, то није ни пожељно, нити неопходно (што га каткад, у даљем развоју догађаја може учинити и стварним кривим) – то чини из осјећаја одговорности *за друге*. Код првога преваже страх од своје кривице, а код другога порив да се, упркос свему, покуша да се нешто учини за другога. Из овога слиједи да свијест одговорности и морална свијест не само што се на поклапају сходно својем појму него се реално не морају ни појављивати скупа. Могуће је да неко ко има изразиту свијест одговорности бира повлачење и неактивност, и да помаже другима и ризикује само када би га нечињење могло учинити реално, „материјално“ одговорним. Са друге стране, човјек изразите моралне свијести мора имати и свијест одговорности – али не само за себе него и за друге – и то више него што је то уобичајено код других људи, понекад чак и више него што окружење има право да очекује од било којег појединца.

Одговорност је, како видјесмо, условљена чињеницом човјекове слободе (слободношћу). Но, починиоца на сопствену одговорност „подсјећа“ нешто што је постало реалност, а то је оно што постаје фактичко стање – као учињеност која се везује за особу, биће починиоца, која га надаље терети. То значи да одговорност, иако примарно условљена слободношћу, може прећи у реалну одговорност (у другом смислу) само у неком реалном контексту, у којем се слобода, као могућност, може преточити у реализовану слободу, тачније у реализовани чин слободе. Дакле, терећење „материјалном“ одговорношћу настаје преласком слободе као могућности у слободу као стварност, под условом да је насталим учинком повријеђена нека морална вриједност. При томе она може постати функционишуће стварна само уколико бива некако омеђена, односно формално узевши – ограничена.<sup>5</sup>

Човјек стиче стварну одговорност зато што увијек живи, мисли и дјела из неке ситуације. Бивање из ситуације је то које нас нагони на одређивање спрам ње, тако да никада не можемо да живимо (свој) живот уопштено, већ само уколико нам је дат кроз неке ситуа-

<sup>5</sup> „...[О]дговорност се не може замислити без објективности и објективних услова. Но, то противрјечи самосвијести слободе, која захтијева аутономију наспрам одређености иним...“ (Arndt, 2005, p. 16). Напетост у појму одговорности, коју Арнт, на трагу Њемачког идеализма, тематизује као напетост између субјективне и објективне слободе, ми, са своје стране, концептуализујемо преко појма *коначности*, као онтичког услова могућности практиковања човјекове слободе.

ције – које нас усмјеравају, али и условљавају, омеђују, спрјечавају, између осталог, и да чинимо (све) оно што бисмо хтјели, али да знамо (све) оно што би нам уопште ваљало да знамо. Ми можемо да нешто учинимо и знамо само бивајући у некој свагдашњој ситуацији, али, *са друге стране*, управо се то *бивање из ситуације* квалификује и као *бивање онемогућеним*, односно као *бивање у незнању*. Живљењем и дјелањем из ситуације, која је увијек ситуација одговорности, човјек (може да) стиче коначно знање, које је, упоређено са свим оним што би *све* требало да зна да би могао ваљано да дјела – заправо увијек недостатно, и стога увијек једно незнање.

Поред тога, човјекова особа је, својом везаношћу за плът, оптерећена додатним слабостима – потребом за јелом и пићем, за заштитом својег тијела од физичког поврјеђивања, за чувањем тјелесног здравља, тежњом за физичким задовољствима, те за што дужим одгођањем тренутка окончања живота. Коначно, човјек је везан и за људе према блискости, било фактичкој, тј. крвној, било преференцијалној (љубавној, односно пријатељској), тако да је и то још један чинилац који додатно може да га увуче у грешку, а тиме и фактичку одговорност.

Из свега овога произлази страх за безбједност, за своју сигурност, те коначно, страх од смрти – који не мора бити „активна“, психопатолошка танатофобија, али је засигурно кардинална чињеница према којој се, овако или онако, мање или више, свагда односимо све док живимо. Када се све ово „сабере“: ограниченост, скученост, незнање и страх, добија се сплет врло моћних чинилаца који човјека нагоне на грешку, преступ, гријех, чиме он постаје реално одговоран. Човјекова одговорност није проистекла само из способности да се мисли и да се начини избор, на начин на који су – да се поново вратимо хришћанству – „пали анђели“ одабрали. Човјек није оптерећен могућношћу моралне грешке, а тиме и фактичке одговорности, само зато што је мислећи и што може да бира из (не)знања већ и зато што је вазда „ухваћен“ ситуацијом, везан за плът и утолико у изразитом степену извргнут могућности огрјешења. Наравно, његово мишљење, као мишљење ситуативног бивајућег, мора бити другачије, тј. мора бити кудикамо мање далековидо, бистро и јасно од мишљења неког хипотетичког створења које не би било оптерећено плоћу и „ухваћено“ ситуацијом. Но, то што је за избор зла довољно већ и само „чисто“ мишљење – као код поменутих одметнутих анђела – не значи да ситуативна, плотна и коначна „помућеност“ човјековог мишљења њега чини мање „одговорн(осн)им“, јер он, иако мањезнајући од мисаоно вјечних створења, ипак, претпоставља се, има довољно познања да би морао моћи разликовати добро од зла.

### ЗНАЧЕЊЕ И ДИЈАЛЕКТИКА ОДГОВОРНОСТИ

Од природе и изражености *одговорносне свијести* конкретног појединца зависи у којој мјери ће он унапријед бити свјестан тога да из априорне *додијељености* одговорности њему као особи проистиче низ унапријед предвиђених и предвидљивих, али још више и унапријед непредвидљивих ситуација у којима се неком сопственом конкретном фактичком одговорношћу пројављује и реализује поменута одговорност. Пошто се све те ситуације – баш зато што су ситуације – ни поред најблиставије етичко-практичке уобразиље не могу унапријед замислити, класификовати и примјерено рефлектовати, од човјека се изискује морална *будност*. Та будност не подразумева само непрекидно држање на памети саме чињенице своје обавезаности моралним нормама него и обавезу развијања и држања активног *когнитивно-интерпретативног става* према догађајима који човјеку - актеру иду у сусрет. То значи да одговоран, морално будан човјек има обавезу да предвиђа и процјењује развој могућих предстојећих догађаја, а све то под видом процјене својег могућег западања у ситуацију у којој би се могао огријешити о моралну норму, или, пак, у којој би се од њега, као морално начелно одговорнога, могло изискивати да сљедствено томе и дјела. Коначно, захтјев за предострожношћу пред назираним могућношћу доспијевања у реалном одговорношћу набијену конкретну ситуацију, *mutatis mutandis* важи и за активну бригу (у том погледу) о ближњима. Док се од средњовјековног хришћанског човјека тражило да покаже будност у односу на искушења и гријехове, од модерног секуларног човјека се очекује да *сам* покаже будност и развије, односно стално развија, предохране против могућих ситуација из којих могу да настану његова конкретна одговорност и кривица.

Немогућности потпуног априорног самообезбјеђења спрам могуће грешке која повлачи моралну одговорност у предстојећем дијелу живота, што проистиче из саме коначности човјековог бића и *conditio humana*-е, на другој страни одговара немогућност цјеловитог априорног – поготово непогрјешивог – класификовања и процјене одговорности у свим ситуацијама у којима се могу стећи услови за наступање сопствене конкретне, „материјалне“ одговорности. То значи да и они најревноснији у погледу овога питања могу бити изненађени догађајима и, на овај или на онај начин, „бачени“ у ситуацију ношења стварне, фактичке одговорности (која, по правилу, повлачи кривицу),<sup>6</sup> чак и упркос свјесном избјегавању необазривог во-

<sup>6</sup> Има, међутим, и аутора који проблематизују нужност везе („повлачења“) између одговорности и кривице. Тако Рот говори о „одговорности без личне кривице (Roth, 2003: 544). Смисао тога види се из сљедећег: „Вољни чин нипошто не

ђења живота, избјегавању занемаривања питања своје одговорности која се начелно свагда може „активирати“ и преточити у фактичку одговорност за ово или оно.

Ипак, иако је живот у смислу стицања околности за конкретну одговорност непредвидљив – јер живот (може да) „носи свашта“, па и нашу могућу, у неком тренутку наступилу, стварну одговорност (као терећење за нешто, а не само непрекидно важећу обавезност да pazимо да не (пропустимо да) учинимо нешто) о којој нијесмо могли ни да сањамо,<sup>7</sup> могуће је правити, макар и релативну, разлику између „ревносних“ и „необазривих“ људи. Одговорност која настаје из необазривости је, наравно, она у којој починилац није имао намјеру да изазове настали (нежељени) исход, али до које дошло зато што је он, будући *дужан* да непрекидно „води рачуна“ о неким начелно увијек отвореним, или, пак, изненадна искрелим моментима, а пропустивши да то учини, ипак *постао* (макар) *објективно одговоран*. Њему тада тек развој догађаја, дакле пука чињенична слученост, чини изричитим то стање ствари, дакле, „пластично“ му предочава оно што је по себи већ било на дјелу и што је он већ морао да зна – а то је да је он, као човјек, увијек већ стављен у ситуацију одговорности, и да су путеви и могућности опримјерења те одговорности у могућим конкретним кривицама – безбројни, непредвидљиви, а понекад чак једва и накнадно докучиви. Непредвидљивост могућности постајања кривим потиче из непредвидљивости живота, односно надмоћи његове бесконачности и непредвидљивости над нашим коначним живљењем. Дакле, сама могућност наступања тзв. „објективне одговорности“ упућује на то да човјек уопште може бити одговоран зато што је ситуиран у неки реално-објективни контекст, што је, да појачамо, бачен у „свијет“ са којим, будући коначан, не може увијек да изађе на крај – ни сазнајним предвиђањем свих околности, ни досљедним одабиром мотива својег дјелања који би били у складу са

---

води нужно некој радњи, тј. ја могу нешто снажно жељети потом га не учинивши. Обратно, аутоматизованим токовима радњи, које карактеришу наш свакодневни живот, не претходе никакви експлицитни вољни чинови. Ипак, они нам се приписују и сматрају нас одговорним за њихове посљедице (нпр. радње које извршавамо док бијасмо 'духовно одсутни'). Утолико, има вољних чинова без потом усљеђујућих вољних радњи и вољних радњи лишених претходећих вољних чинова. Између вољног чина и вољне радње не постоји, дакле, нужна веза, а нарочито је нема између једне намјере и вољне радње.“ (Roth, 2004, p. 84-85).

<sup>7</sup> О томе, далекосежније, говори Хефе: „Чак иако је у човјековим рукама обликовање и испољавање врлине, човјек је – макар посматрано из угла врлине – само у ограниченој мјери одговоран за пун успјех својег живота. Еудајмонистичко испуњење живота не налази се само у човјековим рукама.“; „То да је сваки човјек у сваком тренутку савршено слободан и посве одговоран – то је илузија која свакако нема присталица.“ (Хефе, 2011, стр. 181, 264).

етичким заповијеђеним. Њега стога сама ситуативност сопственог бивања чини изложеним одговорности – у најмању руку оној „објективној“.

Када је неко за нешто одговоран и када се при томе за то каје, њему оно што је он сам учинио *тада* неријетко може да дјелује тако *као да* уопште и није потекло од њега, као да није настало као посљедица његових руку, мисли или ријечи. Одговорност, као, на примјер, и саморазочарање, пребива у међупростору који настаје из начелне непоклопивости намјере и дјела, етичке свијести и настале етички и одговорносно релевантне реалности. Као коначан, човјек нема практично свезнање, нити моћ да своје чињење непрекидно и без и најмањег одступања одржава у складу са очекиваним и унапријед познатим моралним нормама. Отуда је могуће да и они који важе за „одговорне“, за које се може очекивати повишен степен моралне будности, могу да погрешно процијене, односно потцијене одговорносно релевантну ситуацију, и да неку своју конкретну одговорност, тј. кривицу спознају тек када је она већ неповратно наступила. Човјек је, дакле, најприје подобан да буде *крив* зато што *не зна*, зато што богатство животних ситуација далеко надмашује моћ његове рефлексije, тачније априорне и начелне извјесности о њима. Прамит хришћанскога човјека, прича о изгону из раја, то потврђује: први људи, као кривци, нијесу изгнани тек због Евине („женске“) радозналости већ због Адамовог и Евиног (дакле људског) *незнања*, из чега је проистекло накнадно познање гријеха, тј. познање сопствене, тада већ несумњиво и реалне кривице.

Одговоран, а тиме и (потенцијално) *крив* (али и, с обрнутим вриједносним предзнаком, и „заслужан“), јесте онај који не зна, нити може знати пуну истину (која се тиче његовог живота), који не зна унапријед шта му је најбоље да чини. Кривица, као свагда начелно присутна потенција саме људске ситуације, која се као таква активира, односно изричито освјешћује приликом неких конкретних скривљености, настаје из начелног несклада између свагдашњости, општости и безизнимности одговорности, на једној, те мањкавог увиђања природе ове опште ситуације, затим природе њених свагдашњих конкретних опримјерења, те, коначно, из неспремности да се у својем дјеловању увијек и безусловно слиједе налози који потичу из оправдано постулисанога познавања моралних норми, на другој страни. На другој страни, непогрјешиво, свемоћно бивајуће, о којем се хипотетички може говорити макар као ентитету теорије, не може да има реално искуство своје фактичке одговорности, јер оно, према дефиницији, *зна* и *може*, па стога и не гријеша. Ту је могућност сопствене реалне одговорности „присутна“ само као свагда већ укинута, као концептуална потенцијалност која никада не може постати актуалност – дакле, као реално немогућа. Објективно је одговоран, тј.

стављен у ситуацију одговорности, само онај ко још не зна све оно што *треба* – али при том и не *може* да зна.

\*\*\*

Из свијести према одговорности проистиче „нова“ одговорност, односно свијест одговорности накнадно и додатно саучествује у бићу одговорности – што значи да се и овдје биће и свијест међусобно условљавају и дијалектички посредују. То се види и по томе што се и у пракси реалног просуђивања одговорности и у судској пракси кајање због учињенога сматра пожељним, а понекад и олакшавајућим, а порицање одговорности, те упадљиво и намјерно уздржавање од кајања, напротив, сматра отежавајућом околношћу у просуђивању свеукупног морално-одговорносног стања кривца. Ако је кајање искрено, оно мора да почива на признању своје стварне одговорности, а његов крајњи смисаони хоризонт је (уколико само учињено дјело – и морално и психолошки – то уопште може да допусти) „рехабилитовање“, *зацијељење* личности особе починиоца, која је чињењем нечега морално неприхватљивога, поред осталог, нарушила сопствени људски интегритет, која је, дакле, као један уобличени, квазивизуелни *ejдос*, „напукла“, па чак можда и скроз изобличена, чињењем онога што гази за све обавезни узор моралности.

Сада смо дошли у ситуацију да можемо још нешто боље да разумијемо за шта, односно због чега се починиоци сматрају одговорнима. О постојању реалне одговорности која некога терети може се говорити када настане неко општељудским моралним заповијестима супротно „чињенично стање“ које је неко изазвао – али тако да је он имао, или да је пак морао да има, свијест о могућим, морално релевантним посљедицама својег чињења. Тек када се нешто случи, када постане саставни дио стварности, може се говорити о одговорности, при чему се починилац не терети само за *исход* своје радње него и за понашање, чин који је довео до тог исхода. То није само стога што без чина/понашања не би било ни исхода, што је самоочигледно, него и стога што из природе везе између конкретног чина/понашања и његовог исхода проистиче квалификација конкретне одговорности, а понекад чак и то да ли ће неко због непожељних посљедица онога чији је он био (са)узрочник уопште бити терећен и осуђен. Код утврђивања одговорности није, дакле, важно само биће, него и дјелање, а, не напослијетку, и однос, степен (не)освијешћености који је пратио изазивање предметног стања. Човјек је, дакле, одговоран прије свега за учинак, за оно што настане као фактички исход његовога чињења, затим за поступање које је довело до тога – које се може процјењивати када исход тог чињења већ наступи као фактичко стање – а затим, коначно, и за однос према наступилом исходу тога чина.

Човјек је одговоран не само за оно што је учинио него и за начин на који је то учинио – ако се из тога начина може прочитати непостојање свијести о сопственој одговорности, што потврђује малопређашњу тезу да из починиоачевог односа према фактички већ постојећој сопственој одговорности настаје нова (над)одговорност. Ако се прије наступања непожељних посљедица дјелује *необазриво* – под условом да конкретна особа није због своје менталне кондиције лишена способности да буде пуноважни актер дјелања, који се само утолико увијек може позивати на одговорност – али се и након њиховог случивања не показује способност да се препозна и призна сопствена одговорност, онда то не само што мијења квалификацију одговорности (по правилу је увећавајући) него се може узети као индикација за то да би дотични починилац и убудуће, уколико би се нашао у сличној прилици, био склон истом таквом понашању. Коначно, ако кривица уопште постоји под претпоставком важења неких вриједности, тада се из степена (не)уважавања вриједности које су релевантне, те угрожене, приликом неког конкретног поступања, из степена будности спрам етичких заповијести (а не тек неких случајних културно-обичајносних норми) и обзира према њима, који унапријед прате или, пак, не прате нечије поступање, такође могу изводити додатни елементи за квалификовање конкретног одговорности и кривице, а тиме и, у случају јудикатуре, и одмјеравања казне за учињено.

Неопходно је разлучити посебне нивое и моменте одговорности. Човјек може постати „материјално“/фактички/реално одговоран у смислу ношења кривице зато што свјесно нешто бира и зато што тим избором може да „повриједи“ нешто што се сматра и важи као неповриједиво, а то су норме, било да се оне моралне, које важе за све, професионалне, које важе за људе одређене струке или одређеног искуства (нпр. спортисти – борилачки спортови, стријелци, итд). Утолико, онај *ко* одговорности јесте свјесни „субјект“, у смислу субјективности који се, на примјер, поступише у праву, док се, као корелативни појам субјекту, као оном који свагда стоји под разним видовима терећења, те потенцијалном носиоцу кривице и заслуга, појављу момент *поводом чега* одговорности, а то су (моралне) вриједности. Када човјек преступи против моралних и осталих вриједности, то није стога што су оне њему биле повјерене на чување, да би он затим то повјерење изневјерио. Вриједности се не налазе унутар сфере активног саобраћања међуљудскога дјеловања већ оне представљају *хоризонт под видом којег* се то дјеловање процјењује, при чему – у идеалном случају, уз свијест да његову претпостављену идеалну непромјенљивост понекад демантује стварна повијесна преиначења – карактер и начин важења састојака тога хоризонта остају с оне стране утицаја текуће праксе. Утолико, сваки човјек који се

квалификује као пуноважни субјект међуљудског дјелатног саобраћања, што укључује и самодјелатности свакога понаособ (дакле оне радње којима је погођен само њихов вршилац), обавезан је у дво-струком смислу: вриједностима, али и ономе и онима о које се може огријешити повредом неких од поменутих вриједности. Први момент смо назвали *поводом чега*, док ћемо други назвати *за кога*. Човјек је обавезан одговорношћу за себе и за друге, при чему се овај други дијели на одговорност за најближѐ, те за оне који су нам повјерени, гдје се у неким случајевима преплиће и професионална одговорност. Коначно, у одговорност за друге у ширем смислу може се сврстати одговорност за феномене и творевине, условно речено, „објективнога духа“, као што су културна традиција (цивилизације, човјечанства), која не би настала да не бијаше других људи – који више нијесу живи, и чије очување и гајење не би имало смисао етичког императива да нема других људи који ће тек доћи (потомака) и који то предање треба да приме. У овај ареал одговорности спада, између осталог, и одговорност према нацији.

Коначно, када су у опхођењу са собом и у одношењу према другима, у наведеном, проширеном смислу, човјек огријешити о вриједности, поставља се питање пред киме, односно пред чиме је одговоран. То не могу бити саме прекршене вриједности, будући да су оне, како рекосмо, изван сфере стварнога дјелања. Ипак, нека теоцентрична друштва, као хришћанско средњовјековље, познају покушаје драматизације и етернизације кривице, уколико се као инстанција стварне одговорности кривца сматрао топос трансценденције, односно сам Бог, тако да су и прекршене вриједности, додали бисмо, могле бити сматране божанским атрибутима. Повијест је, међутим, показала да је вријеме везивања кривице за божанско предличје (њем: *[das] Angesichts*), по свој прилици неповратно – прошло. Зато се данас у секуларном европском свијету живота сматра да је кривац крив не пред квинтесенцијом вјечности и нормативности, будући да се о њу није могао огријешити оријешивши се о људе, како се некада вјеровало, већ само пред онима о које се огријешити, а у ширем смислу, код великих злочина, и пред самим „Човјечанством“. Утолико, оно Пред-чим одговорности јесу сам актер и други људи, при чему је јасно да се овај други момент дијели на потомке, родитеље, рођаке, пријатеље, заједницу, суграђане, садржављане, сународнике, припаднике сопствене цивилизације и коначно цијело човјечанство.<sup>8</sup>

<sup>8</sup> „У основи појма свјесног и добровољног дешавања, тј. дјеловања, лежи интерес за поимањем човјека као одговорног – пред другим људима, или такође и пред собом, а можда и пред самим Богом“ (Хефе, 2011, стр. 62).

### ЗАКЉУЧАК

Какву форму може да има знање које је од значаја за питање одговорности? Од човјека се очекује *увиђање* вриједности које би неким евентуалним (не)чињењем могле бити угрожене. Тај увид, међутим, не мора нужно бити срачунато-интенционалан, у смислу активног промишљања о вриједностима, већ је довољно, макар и неком колатералном рефлексijом *уважити* је, тако што се разумије, осјети, наслути, итд. – да чин који узимамо у разматрање као сопствени, или на који нас можда наводи нека изненада искрсла ситуација, води њеном кршењу, због чега нам пријети морална одговорност, из које се у неким случајевима изводи и формално-институционална, дакле (кривично)правна одговорност. Узгред, из овога је јасно да човјек није у ситуацији да одлучује о својем поступању само када нешто намјери да (не) учини него и изненадна појава одговорносно релевантних околности од њега може да учини актера одговорношћу бремените ситуације. Разумије се, човјек понекад, супротно граматичко-семантичкој интуицији, постаје „актер“ таквих ситуације и када пропусти да дјелује, а не само када дјелује.

Међутим, у општем случају, дакле, када је ријеч о свим могућим ситуацијама у којима у стварном животу може бити ријечи о нечијој одговорности, тешко је претпоставити шта је сваки потоњи починилац, који се у процесу процјене одговорности појављује у својству кандидата за (с)носиоца фактичко-чинске одговорности, односно кривца, унапријед морао или макар могао да зна, шта је *евентуално* могао, а шта можда никако није могао да зна. Непостојање увида у „одговорносно релевантну ситуацију“, будући да сва могућа одговорност, како установисмо, потиче из кршења неких заповијести/вриједности – човјека не ослобађа одговорности, уколико није медицински установљено да је он ментално неподобан за њихово препознавање, чије намјерно или ненамјерно кршење, чињењем или нечињењем може постати предмет просуђивања евентуалног постојања позитивно правне, кривичне одговорности. Међутим, у неким ситуацијама може се „разумно претпостављати“ да је под извјесним околностима потоњи починилац морао да зна за неке моменте, чије је потоње неурачунавање довело до непожељног исхода, док је у неким другим околностима то можда било теже предвидјети, очекивати, предуприједити. Иако, разумије се, нијесмо ни изблиза исцрпили могуће типове случајева (не)постојања одговорности за учињено случајем непожељнога исхода, ипак се чини да на основу до сада изложенога смије да се закључи да овдје није могуће разрадити исцрпну номенклатуру која би могла да послужи као уопштено и априорно помагало за процјену свеукупности могућих практичних случајева, у којима се процјењује постојање или непостојање нечије одговорности. Због тога је и у процјени моралне одговорности често нео-

пходно одлучивање од случаја до случаја, брижљивом процјеном конкретне ситуације – слично ономе што се дешава у судској пракси.

Знање о једном моменту, проблему, морално, вриједносно, а тиме и одговорносно релевантном склопу, може бити праћено, или чак као своје наличје имати – незнање за неки други, тако да, слједствено, чињење једнога, што је вриједносно релевантно, из чега, дакле, за (потенцијалног) актера/починиоца простиче једна могућа (не)одговорност, може водити нечињењу нечега другога, такође вриједносно и одговорносно релевантнога. То да је једно уважавање праћено једним иним неуважавањем не дешава се само код сударања вриједности, него и када, усљед фактичког стицаја околности, знање/чињење једнога чини мало вјероватним или чак немогућим истовремено знање/чињење нечега инога. На примјер, приликом пожара у подруму болнице, медицинско особље, које је, дакле, стручно квалификовано, одлучи да најприје спасава пацијенте са ортопедије, који су махом слабо покретни или непокретни, док плућне болеснике, који се налазе на истом спрату, који су, дакле, подједнако удаљени од извора опасности као они први, али су покретни, остави за касније. Међутим, већ прије почетка извођења пацијената било је јасно да су ватрогасци успјели да зауставе ширење пожара на више спратове, али да је приликом гашења дошло до ширења густог, загушујућег дима. У том тренутку је могло да се препостави да ће болесници с ортопедије, иако непокретни, лакше поднијети загушујући дим од астматичара, сушичавих и осталих болесника које оптерећује изразита инсуфицијенција дисајних путева. Ипак, према претходно намјераваноме, најприје се започне с извођењем ортопедских пацијената. Када се током тог поступка установи да болесници с одјељења пулмологије добијају акутне нападе гушења, прекида се извођење пацијената с ортопедије, и почиње се извлачење оних првих. Ипак, за неке од њих је већ прекасно. Након тога се наставља и окончава извлачење пацијената с ортопедије, при чему се испоставља да од оних који су чекали да се извуку пацијенти са пулмологије – нико није страдао. Дакле, знање да је ватра опаснија по непокретне било је у колизији са знањем да је дим, који је честа и стога очекивана посљедица ватре, опаснији по грудоболне. У датом, хипотетичком, случају, онај који је донио одлуку какву је донио, објективно је, нарочито као стручно лице, одговоран – не зато што није предузео све што бијаше у његовој моћи, не зато што није знао нешто што је морао да зна (будући да је и у другу чињеницу, која се испоставила пресудном, свакако унапријед знао) већ стога што га је слијеђење логичких посљедица једнога знања фактички онемогућило да слиједи логичке посљедице, односно отуда проистекла „упутства“ за дјеловање другога знања.

Из овога је јасно да хоризонт просуђивања конкретних акција није увијек унапријед прегледан, извјестан и стога затворен. Фактичке ситуације из којих може настати нечија одговорност могу бити доста сложене, те стога и когнитивно и интерпретативно прилично захтјевне. Конкретни актер, или можда само у конкретној одговорној ситуацији, стицајем околности, увучени може да омане у процјени те ситуације, а затим и потоњем чињењу – али не зато што му можда брзина догађаја није дала времена да донесе примјерен суд, не зато што није могао да зна неке ствари које су се испоставиле релевантнима већ напросто стога што је *погријешио* у процјени. Човјек може да погријеши у процјени зато што је *коначан*, па стога и интелектуално несавршен, изложен грешкама. Перспектива на догођено *ex post facti* обично је „савршена“, тј. процјењивачу даје све услове за ваљану процјену онога што се десило, односно онога што реални актер (ни)је *требало* да учини. О одговорности, наравно, не може бити ријечи ако сâм развој догађаја дâ подуку о ономе што је било исправно – а што, међутим, актер у том тренутку никако није могао да зна, нити да разумно, оправдано претпостави. Међутим, понекад управо тај развој догађаја указује на нешто што се и приликом реалног дешавања *могло претпоставити* – ако се већ није и *морало знати*. Таква ситуација не може се описати преко схеме знање – незнање, већ су то два посебна знања, која су несумњиво била релевантна за процјену цјелине ситуације и онога што у њој треба учинити, и која су дошла у колизију, при чему доносилац одлуке није ваљано изашао на крај са том процјењивачком ситуацијом, будући да је донио погрешну одлуку. Он је, дакле, погријешио не зато што није имао знање/знања релевантно/а за предметну ситуацију већ зато што није имао способности – или да кажемо баш тако: (мета)знања – да изађе на крај са посебним предметним, међусобно колидирајућим знањима која су била доступна његовом расуђивању. У таквом случају, постојање грешке је несумњиво, као што је јасно да се она под непромијењеним околностима могла избјећи – да је доносилац одлуке правилно процијенио цјелину ситуације, да је просудивши о међусобно противријечећем мноштву њених важних момената, ваљано сагледао цјелину и донио ону једну исправну одлуку, која му је, на крају крајева, била доступна. Ипак, накнадна перспектива је перспектива знанствене (наравно фиктивне) свемоћи, коју реални доносилац одлуке, чак и када има могућност и прилику да исправно одлучи, нема, зато што је коначан, па стога и подложен грешкама у процјењивању.

## ЛИТЕРАТУРА

- Arndt, A. (2005). *Freiheit und Verantwortung*. In H. Ineichen & J. Zovko (Eds.), *Verantwortung. Hermeneutische Erkundungen*, (pp. 11–27). Berlin: Parerga.
- Ingarden, R. (1970). *Über die Verantwortung. Ihre ontischen Fundamente*. Stuttgart: Reclam.
- Јонас, Х. (1990). *Принцип одговорност. Покушај једне етике за технолошку цивилизацију*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Roth, G. (2003). *Fühlen, Denken, Handeln. Wie das Gehirn unser Verhalten steuert*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Roth, Gerhard. (2004). Das Problem der Willensfreiheit aus Sicht der Hirnforschung. *Debatte*, 1, 83–92.
- Хефе, О. (2011). *Умијеће живљења и морал: или усрећује ли нас врлина?* Нови Сад: Академска књига.

Časlav D. Koprivica, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

**AN ESSAY ON ORIGINS AND  
SOME ASPECTS OF ACCOUNTABILITY**

**Summary**

A person can be accountable because (s)he is aware of their own actions. The scope of a person's accountability is the scope of their freedom, and a person, being the one who thinks and being aware of the link between what results from their actions on the one hand, and their own self on the other hand, can never be entirely "not-free", hence (s)he can never be entirely non-accountable, i.e. deprived in advance of any accountability related accusation. The awareness of the factual connection between one's own self and the consequences of one's own actions is a necessary, though not sufficient, condition for the emergence of accountability awareness. Potentially, every type of (human) actor is predisposed for accountability provided that (s)he possesses the a priori awareness of the connection between their potential act and their own being. Accordingly, people characterized by explicit and prominent accountability awareness (which is actually the awareness of one's own ever-present capability for accountability), i.e. people who are called "accountable" on a daily basis in the specific domain of their environment, are usually already aware of doing, or failing to do, something that would make them guilty, i.e. "accountable" – only no longer in the a-priori-formal sense but in the a-posteriori-factual one. Nevertheless, no later than the moment a mistake has been made, and thus a moral norm breached, a person, despite their (non)developed awareness of their a priori capability for accountability, being what (s)he is, needs to acquire an unequivocal sense of what it truly means to be accountable. This implies that the one who has been mistaken once and has been faced, at least before "their own self", with the consequences thereof – whether (s)he is blamed by the society, by another person, or ultimately by their own consciousness – actually explicitly brings to awareness the fact of being ever-present in the realm of accountability.

A person, being what (s)he is, is always inherently capable of accountability and can potentially be guilty and be accountable. Consequently, accountability is one

of the a priori human attributes, which is simultaneously an assumption that every individual is endowed with personality traits, rather than being a mere individual of a species, as is the case with animals. Thus, a person's being a person is closely related to his accountabilitiness. Solely on the basis of this circumstance, following the breach of a moral norm, can a person be accountable and be held accountable.

A person's capability for factual accountability arises from their finiteness (whether it is viewed from the Christian perspective, as the finiteness of God's creation, or from the atheist-existentialist perspective), which encompasses their life within the world, limitations, the burden of weakness, aspirations, interests, transience, susceptibility to delusions, etc. A person gains actual accountability because (s)he always lives, thinks, and acts out of a situation. Being out of a situation is exactly what forces us to express ourselves regarding that situation, so we can never live our lives in general, but only because life is given to us through specific situations that guide us, condition us, limit us, prevent us from doing what(ever) we want, but also from knowing everything that is worth knowing. We can do something and know it only by being in an everyday situation; on the other hand, it is exactly the being-out-of-a-situation that also qualifies us as being unable or as being unknowing. By living and acting out of a situation, which is always the situation of potential accountability, a person acquires the final knowledge, which, compared to everything (s)he needs to know in order to be able to act adequately, is actually always insufficient and is therefore non-knowledge.